

BATAVIA ACADEMICA

BULLETIN
VAN DE NEDERLANDSE WERKGROEP
UNIVERSITEITSGESCHIEDENIS

V (1987) 1

APA - HOLLAND UNIVERSITY PRESS
AMSTERDAM & MAARSSEN

BATAVIA ACADEMICA

BULLETIN
VAN DE NEDERLANDSE WERKGROEP
UNIVERSITEITSGESCHIEDENIS

V (1987)

APA-HOLLAND UNIVERSITY PRESS
AMSTERDAM & MAARSSEN

BATAVIA ACADEMICA
BULLETIN VAN DE NEDERLANDSE WERKGROEP
UNIVERSITEITSGESCHIEDENIS

JAARGANG V (1987) (2 afleveringen)

★ ★ ★

REDACTIE

J. A. H. Bots, R. Feenstra, W. Th. M. Frijhoff,
A. M. Luyendijk-Elshout en C. M. Ridderikhoff

REDACTIE-SECRETARIAAT

J. A. H. Bots, Erasmusplein 1, Postbus 9103,
6500 HD Nijmegen

SECRETARIAAT-WERKGROEP

Mevr. C. M. Ridderikhoff, Marijkestraat 79,
1111 EJ Diemen, tel. 020-995302

★ ★ ★

Contributie: lidmaatschap van de Werkgroep f 25,—; studenten f 17,50. Het lidmaatschap van de Werkgroep geeft recht op het Bulletin.
Alle betalingen op bankrekeningnummer 42 60 49 519 van de Amro-bank te Rotterdam (postgiro van de bank: 3016), ten name van de Stichting Batavia Academica.

★ ★ ★

Prijs per jaargang voor bibliotheken en instellingen f 25,—; losse nummers f 15,—
(exclusief BTW)

Besteladres:

APA / POSTBUS 122 / NL-3600 AC MAARSSSEN / HOLLAND

© 1987 Holland University Press bv, Amsterdam & Maarssen

Niets uit deze uitgave mag worden veeleenvoudigd of openbaar gemaakt door druk, fotodruk, foto
copie, microfilm, of op andere wijze, zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.
*No part of this book may be translated or reproduced in any form by print, photoprint, photo-
copying, microfilm, or any other means, without the written permission from the publishers.*

ISSN 0168-7212

BATAVIA ACADEMICA V (1987) 1

M. J. VAN LIEBURG*

DE MEDISCHE PROMOTIES AAN DE NEDERLANDSE
UNIVERSITEITEN (1815-1899)

In ons onderzoek naar de ontwikkeling van het medisch beroep gedurende de 19e eeuw vormen de promoties aan de geneeskundige faculteiten een belangrijk onderdeel. Anders dan bij de leden van de tweede, niet-academische geneeskundige stand, die hun bevoegdheid voor de uitoefening van de genees-, heel- en/of verloskunde ontleenden aan examina die ten overstaan van provinciale commissies voor geneeskundig onderzoek en toezicht waren afgelegd¹, berustte de bevoegdheid van de eerste geneeskundige stand vóór 1866 op de medische graden die aan één der Nederlandse en/of buitenlandse universiteiten waren behaald, resp. op grond van een zogenaamd 'nader examen' waren erkend.² Na de afkondiging van de geneeskundige wetten van Thorbecke in 1865 (Stbl. nrs. 58-61), waarbij de toelating tot de tweede geneeskundige stand met ingang van 1 november 1866 beëindigd werd³, verleende alleen nog een succesvol afgelegd examen voor de desbetreffende staatsexamencommissie het recht tot de uitoefening van de genees-, heel- en verloskunde. In de jaren vóór 1866 geven de aantallen medische promoties derhalve een beeld van de 'productie' van de medische beroepsbeoefenaren in Nederland. In de periode ná 1865 speelden de medische promoties een rol bij de differentiatie binnen het

*) Medisch Encyclopedisch Instituut VU, Amsterdam en Medisch-Historisch Instituut EUR, Rotterdam.

1) Zie M. J. van Lieburg, 'De tweede geneeskundige stand (1818-1865): een bijdrage tot de geschiedenis van het medisch beroep in Nederland', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 96 (1983), 433-453.

2) Zie het 'Organiek Besluit', 2 augustus 1815 (Stbl. nr. 14) art. 122 en 123; en voor de nadere examens M. J. van Lieburg, 'De medische promoties van Nederlanders aan buitenlandse universiteiten en de erkenning van buitenlandse medische diploma's in Nederland', (ter redactie).

3) Zie over de Wet van 1865: R. J. Opwyrd, *Geneeskundige wetten van den 1. Junij 1865*, Nijmegen 1866.

medisch beroep en waren zij mede bepalend voor zowel de wetenschappelijke als de sociale status van de medicus.⁴

*De alba promotorum*⁵

Omdat de alba promotorum voor de jaren 1815-1899 nog niet eerder kwantitatief zijn bewerkt, is voorafgaand aan het onderzoek van de medische promoties een telling verricht van alle promoties per faculteit. Uit het resultaat daarvan (zie tabel 1) blijkt dat gedurende de gekozen periode in totaal 12.137 promoties hebben plaatsgevonden, waarvan 50,9% te Leiden, 17,3% te Groningen, 26,3% te Utrecht, 5,4% aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam (vanaf 1877) en 0,1% aan de Vrije Universiteit te Amsterdam (sinds 1880).

Op grond van een verdeling per periode (I=1815-1824; II=1825-1849; III=1850-1874 en IV=1875-1899) kan worden vastgesteld dat in de periode I-III het aandeel van Leiden op het totaal aantal promoties per periode van 60,2 tot 49,4% daalde, van Groningen vrijwel stabiel bleef (20,3 resp. 18,2%) en van Utrecht belangrijk toenam van 19,5 tot 32,3%. In periode IV blijken de promoties aan de Gemeente Universiteit van Amsterdam vooral ten koste van het Utrechtse aandeel te zijn gegaan. Ten opzichte van periode II bleef Leiden vrijwel gelijk (47,9%), Groningen geeft een daling te zien tot 12,6% en Utrecht tot 21,7%, terwijl het Amsterdamse (GU) aandeel op 17,4% uitkwam. De VU telde in deze periode nog nauwelijks (0,3%) mee.

Wil men niet het aantal promoties, maar het aantal promovendi, dan vereist dat een intensieve nominatieve bewerking, met name voor die faculteiten, waarin meerdere graden werden verleend. Omdat de

4) De relatie tussen sociale status en promotie is voor de (late) 19e eeuw nog niet onderzocht, vgl. W. Th. M. Frijhoff, *La société Néerlandaise et ses gradués, 1575-1814*, Amsterdam 1981. Een aanzet geeft de onlangs verschenen bundel van M. Groen, *Het wetenschappelijk onderwijs in Nederland van 1815 tot 1980. Een onderwijskundig overzicht. I. Wetgeving, civiel effect, ... geneeskunde*, Eindhoven 1987.

5) Hierbij is gebruik gemaakt van de volgende alba: M. J. en F. A. van Lieburg (eds.), *Album Promotorum van de Rijksuniversiteit te Leiden 1813-1900* (Amsterdam-Rotterdam 1986); *Album studiosorum Academiae Groninganae*, Groningen 1915 met de 'Lijst van Promotiën, 1615-1914'; J. G. van Cittert-Eymers (ed.), *Album promotorum der Rijksuniversiteit Utrecht 1815-1936*, en *Album promotorum der Veeartsenijkundige Hooogeschool, 1918-1925*, Leiden 1963 en *Album Academicum van het Athenaeum Illustre en van de Universiteit van Amsterdam, bevattende de namen der ... studenten van 1799 tot 1913*, Amsterdam 1913. Verder werden de proefschriftlijsten in de *Annales Academici* en in de *Jaarboeken* van de universiteiten gebruikt. De inventaris van M. A. Dée, *Academische proefschriften verdedigd te Leiden, Utrecht, Groningen en Amsterdam in de jaren 1877-1899*, Leiden 1900, is onbetrouwbaar en onvolledig.

verschillende doctoraten aan verschillende universiteiten konden worden behaald, zouden ook de universiteiten onderling moeten worden vergeleken, wil men inzicht krijgen in het juiste aantal promovendi en de mogelijke combinaties van doctoraten.

Volgens het 'Organiek Besluit' van 2 augustus 1815 waarbij het hoger onderwijs geregeld werd, waren er twee faculteiten die meerdere graden verleenden: ten eerste de juridische faculteit waarin men de graden doctor juris romani et hodierni en doctor juris verleende (art. 85) en ten tweede de faculteit der geneeskunde, waarin men ná de promotie tot medicinae doctor (MD) nog (op theses) kon promoveren tot doctor chirurgiae (CD), doctor artis obstetriciae (OD) en doctor artis pharmaceuticae (PharmD) (art. 90). Aangezien de titel doctor juris geen extra bevoegdheid betrof, maar alleen was ingesteld 'ten behoeve van vreemdelingen en van hen, welke eenen wetenschappelijken titel verlangen', en het aantal personen dat in meerdere faculteiten promoveerde gering zal zijn geweest, levert een correctie van de aantallen medische promoties (zie hierna tabel 2 en 3) een totaalcijferreeks die, althans voor de jaren 1815-1878, nauwelijks zal verschillen met het eindresultaat van een nominatieve bewerking van alle promoties. In tabel 4 zijn de totalen per universiteit en per vijfjaarperiode weergegeven, onder meer voor het geval de dubbel-promoties in de medische faculteit buiten beschouwing worden gelaten (correctie I). De percentages voor het tijdvak I-III ondergaan daardoor ook verandering: de daling te Leiden blijkt nu 11,6% te bedragen (van 61,3 tot 49,7%); het aandeel van Groningen daalt dan van 20,9 tot 17,3% en de stijging te Utrecht wordt daardoor nog meer geaccentueerd, namelijk van 17,8 tot 33,1%.

Volgens de Wet 'ter regeling van het Hoger Onderwijs' van 28 april 1876 (Stbl. 102; ingaande op 1 oktober 1877, zie Stbl. 101) mocht de juridische faculteit het doctoraat in de rechtswetenschap en het doctoraat in de staatswetenschap verlenen, de medische faculteit de graden voor de genees-, heel- en verloskunde, de wis- en natuurkunde faculteit de doctoraten in de wis- en natuurkunde, wis- en sterrekunde, scheikunde, artseneijbereidkunde, plant- en dierkunde en aard- en delfstofkunde en de faculteit der letteren en wijsbegeerte de doctoraten in de Nederlandse taal- en letterkunde, klassieke taal- en letterkunde, semitische taal- en letterkunde en de taal- en letterkunde van de Oost-Indische archipel en het doctoraat in de wijsbegeerte. De indruk bestaat dat in de jaren ná 1876 het behalen van meerdere graden overwegend plaatsvond in de juridische faculteit, waar circa

2,5% tevens in de staatswetenschappen promoveerde. In ieder geval is een correctie op grond van een bewerking van de gegevens betreffende de medische promoties voor deze periode ontoereikend.

Een totaaltelling, zoals in tabel 1 is weergegeven was tot nu toe alleen beschikbaar voor de Leidse universiteit. In 1925 berekende Colenbrander voor de jaren 1814-1899 een totaal van 5988 promoties (1814-1830: 824; 1831-1849: 1610; 1850-1874: 1675 en 1875-1899: 1879), 224 promoties minder dan volgens onze telling (resp. 921, 1653, 1822 en 1816; totaal 6212).⁶ Onduidelijk is of Colenbrander de promoties honoris causa heeft meegerekend. Wanneer dit niet het geval is, dan daalt het verschil tot 182 promoties (foutpercentage 2,9%).⁷

De medische promoties

Uit de verhouding van de aantallen promoties in de verschillende faculteiten blijkt dat de medische faculteiten met een gemiddelde van 31,1% van alle promoties de tweede plaats inneemt na de juridische faculteit met 54,3%. Ook wanneer men alleen de promoties tot *medicinae doctor* telt, blijft deze rangorde onveranderd (resp. 24,2 en 59,7%).

In tabel 2 zijn op grond van de notering in het album *promotorum* de aantallen medische promoties uitgesplitst naar de eerdere genoemde graden (MD, CD, OD en PharmD). De graad van farmaceutisch doctor behoorde na 1877 weliswaar tot de wis- en natuurkunde faculteit, maar is hier voor de periode 1878-1899 toch vermeld om vergelijking van de cijferreeksen mogelijk te maken. Op grond van deze cijfers kan worden vastgesteld dat van de bovengenoemde, op de alba *promotorum* gebaseerde aantallen medische promoties, 70,9% de MD-graad, 10,2% de CD-graad en 18,9% de OD-graad betrof. Gelet op de eis dat CD- en OD-graden eerst ná de promotie tot MD mocht plaatsvinden, en ervan uitgaande dat de categorie *medicinae doctores* dezelfde samenstelling had als de categorie waarin de CD- en OD-graden werden behaald, is het beter te spreken over 14,3% van de *medicinae doctores* die tevens promoveerde in de chirurgie en 26,6% die de verloskunde tot tweede of derde promotie koos.

6) Zie H. T. Colenbrander, 'De herkomst der Leidse studenten', in: *Pallas Leidensis MCMXXV* (Leiden 1925), 273-303 en tabel III.

7) Zie voor de correctie van Colenbranders cijfers uit vroegere jaren: Frijhoff, *La société Néerlandaise*, tabel 14.

Deze cijfers betreffende de dubbelpromoties zijn echter onbetrouwbaar, zoals duidelijk blijkt uit de gegevens van de alba zelf. Het Groningse album vermeldt nadrukkelijk dat graden in de chirurgie en obstetrie vóór 7 november 1839 niet werden geregistreerd⁸ en ook het Leidse album geeft voor de periode 1817-1840 geen enkele notering van een promotie in de heel- of verloskunde. Deze administratieve nalatigheid of slordigheid hield ongetwijfeld verband met de wettelijke regeling waarbij het voor *medicinae doctores* verboden was om de chirurgie of verloskunde in combinatie met de geneeskundige praktijk uit te oefenen.⁹ Pas toen het verbod op de combinatie van medische bevoegdheden bij Wet van 27 maart 1838 (Stbl. 10) werd opgeheven en de graden van *doctor chirurgiae* en *doctor artis obstetriciae* derhalve *effectus civilis* kregen¹⁰, hechtte men om begrijpelijke redenen meer betekenis aan de universitaire registratie daarvan en nam ook de belangstelling van medici om tevens in de verloskunde en/of chirurgie te promoveren duidelijk toe.

Voor de periode ná 1838 blijkt vooral het Leidse album *promotorum lacunes* te vertonen (zie hierna tabel 3). Een moeilijke kwestie levert de vraag of er na de Wet van 1876, die de mogelijkheid van een promotie in de chirurgie en verloskunde handhaafde (art. 83), door de universiteiten nog *chirurgiae* en/of *artis obstetriciae doctores* zijn afgeleverd. Daarbij hoeft het niet langer om alleen dubbelpromoties te gaan, omdat in deze periode de promotie zelf geen recht geeft op de uitoefening van de genees-, heel- of verloskunde. Noch in de alba *promotorum*, noch in de universitaire jaarboeken vindt men promoties buiten de geneeskunde genoemd. Alleen in het verslag over de staat van het hoger, middelbaar en lager onderwijs van 1880-1881 staan voor het semester 1879-1880 onder Groningen drie promoties in de heelkunde en één in de verloskunde genoemd. Vergelijking met het aantal promoties in het album biedt geen opheldering, omdat de aantallen niet in overeenstemming zijn te brengen. De meest voor de hand liggende oplossing is dat men op grond van het thema van het proefschrift tot indeling bij de chirurgie of verloskunde besloten heeft.

8) *Album studiosorum Academiae Groninganae*, 535-536.

9) Zie de Wet 'ter regeling van hetgeen betrekkelijk is tot de uitoefening van de verschillende takken der geneeskunde' van 12 maart 1818 (Stbl. nr. 16), art. 11.

10) Met uitvoerig commentaar toegevoegd aan: *Verzameling van Wetten, Besluiten, en Reglementen betrekkelijk de Burgerlijke Geneeskundige Dienst in het Koninkrijk der Nederlanden*, 's-Gravenhage 1836 (!).

Helaas bleek uitvoering van de voor de hand liggende gedachte om de aantallen promoties in relatie te brengen tot het aantal inschrijvingen niet mogelijk. Wie bekend is met het cijfermateriaal dat de diverse bronnen ons aan inschrijvingsgegevens bieden, weet dat hier een vooralsnog uitzichtloze chaos heerst. De vele maatregelen die door overheid en universitaire autoriteiten zijn genomen om enige orde te scheppen in de warwinkel van immatriculaties, recensies, ter plaatse of elders studerende, auditores en examenkandidaten¹¹, maken wel duidelijk dat het gebruik van de cijfers niet mogelijk is zonder dat vooraf een tijdrovende reconstructie van de studentengegevens heeft plaatsgevonden.

De admissielijsten: controle en correctie

Een aanvulling van de cijfers betreffende de medische promoties in de periode vóór 1839 (en zoals aangegeven ook van de periode nadien) kan gegeven worden met behulp van de 'Lijsten van erkende geneeskunstoefenaren', die tussen 1818 en 1865 jaarlijks door de provinciale commissies en sinds 1867 tweejaarlijks door het geneeskundig staatstoezicht werden uitgegeven.¹² In deze admissielijsten worden van al diegenen die in Nederland tot de uitoefening van de genees-, heel-, verlos- en/of artsennijmengkunde waren toegelaten, ook de bevoegdheden vermeld op grond waarvan de admissie was verleend. Door inventarisatie van deze bevoegdheden verkrijgt men een 'check' op de gegevens van de alba promotorum, ook al is deze controle zeker niet sluitend. Van sommige provinciale commissies zijn de admissielijsten onnauwkeurig, terwijl in de Utrechtse lijsten bijvoorbeeld alleen de admissiejaren zónder datum worden vermeld. Voor een aantal provincies worden bepaalde jaargangen uit de serie vermist. Verder blijken veel data in de admissielijsten betrekking te hebben op de eerder genoemde nadere examens en betreffen dus geen promoties. Daartegenover staan veel promovendi die zich niet in (Noord-)Nederland hebben laten admitteren. Vóór 1840 waren dat de promovendi uit de zuidelijke Nederlanden; daarnaast mist men in de lijsten gedurende de hele periode het merendeel van de medicinae doctores uit de koloniën en uit het buitenland. Overigens

11) Zie de *Verslagen nopens de Staat der Hooge, Middelbare en Lagere Scholen* (wisselende titel), 's-Gravenhage 1816-1900, in het bijzonder over het jaar 1858-1859, pp. 16-25 waar een poging wordt gedaan de cijfers over het tijdvak 1844-1859 te reconstrueren.

12) Een volledige serie bevindt zich op het Medisch Encyclopedisch Instituut te Amsterdam.

hebben de promotielijsten vanzelfsprekend weer als controle op de gegevens uit de admissieregisters gediend.

Veel aandacht is besteed aan de verschillen tussen admissie-registratie en promotielijsten voor zover het de MD-graden betreft. Bijna alle verschillen bleken terug te voeren op de spelling van namen, het verwisselen van universiteiten en de registratie van de datum van de visering van de bul in plaats van de promotiedatum. Nadat ook de nadere examens voor zover mogelijk waren geëlimineerd bleef slechts een enkele MD-promotie over die niet in de universitaire registraties was terug te vinden. Omdat de verificatie van deze, overigens zeer kleine verschillen, al met al te onzeker is, zijn deze bij de tellingen verder buiten beschouwing gelaten.

De verschillen die uiteindelijk voor de graden in de chirurgie en verloskunde zijn vastgesteld, zijn weergegeven in tabel 3. Wat direct opvalt is, dat ook na het begin van de registratie van de CD- en OD-graden te Leiden en Groningen een niet gering aantal promoties buiten het album promotorum zijn gelaten. Een deel hiervan betreft mogelijk aanvullende promoties op grond van de erkenning van een buitenlandse bul bij nader examen.

Om aan te geven welke consequenties het al dan niet meetellen van deze correcties en de extra graden (OD, CD en tot 1877 ook de PharmD) heeft voor het totale aantal promoties aan de Nederlandse universiteiten gedurende de 19e eeuw, zijn in tabel 4 de totalen weergegeven volgens de verschillende stadia van bewerking en correctie. Daaruit blijkt dat voor de onderhavige periode een onzorgvuldig omgaan met de cijfers voor de medische faculteiten tot een foutenpercentage van ruim tien procent op het totaal aantal promoties aanleiding kan geven.

Combinatie van medische graden

Voor de periode 1840-1869, toen het bezit van een chirurgische en/of verloskundige graad voordelen bood voor de toekomstige praktijkvoering van medici, is op basis van de gegevens in de alba promotorum de frequentie nagegaan van de verschillende combinaties van medische promoties. Bovendien zijn de intervallen tussen het behalen van de diverse graden berekend op grond van de verschillen in jaren, hetgeen slechts een grove indicatie geeft van het promotiegedrag van de heren geneeskundigen. De resultaten van deze bewerking zijn weergegeven in tabel 5.

Wat direct opvalt is ten eerste dat de drie medische graden zelden aan verschillende universiteiten worden behaald en zijn ten tweede

de grote onderlinge verschillen per universiteit wat aantallen en intervallen betreft. Zo combineerde in de jaren veertig zo'n 50% van de medici te Leiden en Utrecht een promotie in de geneeskunde met die in de heel- en/of verloskunde, terwijl dit percentage in Groningen op ruim 75% uitkwam. In de jaren zestig, toen Leiden rond de 55% en Utrecht ruim 65% scoorden, lag het percentage combinaties aan de Groningse medische faculteit op 85% van het totaal aantal promoties. In het merendeel van de gevallen betrof het hier een combinatie genees- en verloskunde; de combinatie genees- en heelkunde treft men in Groningen slechts sporadisch aan. Dit houdt ongetwijfeld verband met de bijzondere beroepsstructuur van de noordelijke provincies, waar de *medicinae doctores* voor het merendeel een plattelandspraktijk voerden, in tegenstelling tot het westen en midden van Nederland, waar *medicinae doctores* in de regel in steden werkzaam waren, waar een intensieve interactie tussen de diverse medische beroepsbeoefenaren (in het bijzonder heelmeesters, vroedmeesters en vroedvrouwen) bestond.¹³

Op grond van de tabel kan verder in het algemeen worden vastgesteld dat het interval tussen de graad van *medicinae* en van *chirurgiae* doctor groter was dan die tussen *medicinae* en *artis obstetriciae* doctor, en dat de volgorde: eerst MD, dan OD en vervolgens CD, dan ook de meest gebruikelijke was. Was men eenmaal uit op een promotie in zowel de heel- als verloskunde dan volgden beide promoties elkaar in de jaren veertig en vijftig in het merendeel van de gevallen binnen het jaar op, uitgezonderd te Utrecht. In de jaren zestig nam het tijdsverschil tussen beide promoties in het algemeen toe. Rekening houdend met de inhoud van het onderwijs in de heel- en verloskunde en met de persoonlijkheden van de hoogleraren voor deze vakken aan de verschillende faculteiten zal men ongetwijfeld meer van het geboden cijfermateriaal kunnen verhelderen.

Staatsexamens en medische promoties

De sterke daling van het aantal medische promoties ná 1870 was een direct gevolg van de wetten van Thorbecke (1865), waarbij niet de medische promotie maar het praktisch geneeskundig examen het recht verleende op de uitoefening van de genees-, heel- en verloskunde. Dit nieuwe examen werd afgenomen door een staatscommissie, die vóór 1885 landelijk, uit leden van de verschillende

medische faculteiten, en nadien per faculteit, uit leden van het plaatselijke hooglerarencorps, werd samengesteld.

De examenkandidaten die de staatsexamencommissie(s) passeerden kunnen in twee hoofdstromen worden verdeeld. De eerste hoofdstroom bestond uit gymnasiasten of daarmee gelijkgestelden, die gerechtigd waren tot het afleggen van universitaire examen. De staatsexamencommissie was voor deze groep de laatste drempel op weg naar het artsdiploma. Sommigen kozen al eerder voor een staatsexamen en legden na het kandidaatsexamen geneeskunde niet het doctoraal examen geneeskunde, maar het theoretisch geneeskundig examen af.

De tweede hoofdstroom waren de HBS-ers die wettelijk géén universitaire examen mochten afleggen, maar wél een academische studie mochten volgen. Vijf jaar na de opening van de eerste Hogere Burger Scholen, arriveerden de eerste medische studenten van de tweede-stand-nieuwe-stijl op de universiteit (1870) en kregen de staatsexamencommissies deze groep te verwerken, eerst voor de natuurkundige examens, dan voor het theoretisch en tenslotte voor het praktisch geneeskundig examen. Deze groep had noch examen- noch promotierecht.

Elders hoop ik afzonderlijk in te gaan op de verhouding tussen beide groepen op grond van de gereconstrueerde cijfers voor de diverse staatsexamens. Deze reconstructie is mede mogelijk dank zij de documentatie die van de medische promoties is opgebouwd. In het kader van deze bijdrage is alleen de vraag relevant hoe de verhouding tussen het (praktisch) geneeskundig staatsexamen en de medische promotie zich in de jaren 1870-1899 heeft ontwikkeld. Door combinatie van de nominatief bewerkte promotielijsten en van de gereconstrueerde lijsten van de praktische geneeskundige examens kon tabel 6 worden opgesteld, waarin het tijdsverloop tussen artsexamen en promotie is weergegeven. Terwijl in de jaren zeventig velen nog het oude studiepatroon volgden door eerst te promoveren en vervolgens pas de bevoegdheid tot de uitoefening van de geneeskunde te verwerven, ontwikkelde de medische promotie zich in de jaren tachtig tot een aanvulling op het artsdiploma. Het gemiddelde interval tussen artsexamen en promotiedatum neemt dan ook geleidelijk toe. Het verschil tussen het totale aantal promoties tot *medicinae* doctor en het aantal combinaties van staatsexamen en promotie in de periode 1870-1899 (resp. 807 en 779) wordt veroorzaakt door promoties van buitenlanders én door

13) Zie Van Lieburg, 'De tweede geneeskundige stand', 449-450.

een kleine, maar interessante groep van medische onderzoek(st)ers, die hun emplooi vonden in de onderzoekslaboratoria en klinisch-diagnostische laboratoria die zich in deze jaren ontwikkelden.¹⁴

Doctores Honoris Causa

In een overzicht van de medische promoties mag tenslotte niet voorbij worden gegaan aan de eredocoraten die door de medische faculteiten zijn toegekend. In chronologische volgorde waren dat voor Leiden: M. Polano (MD/CD, 28 oktober 1875), M. Straub (MD, 8 februari 1893) en J. Poels (MD, 15 februari 1895); voor Utrecht: R. van Rees (MD, 14 juni 1821), F.S. Alexander (CD, 14 juni 1824), J. A. Mulder (CD, 30 juni 1842), W. Bosch (MD/CD, 14 maart 1845), J. Hissink Janssen (MD, 3 juli 1847), L. C. van Goudoever (CD, 1 juli 1848), G. Wassink (MD/CD, 27 februari 1857), M. Polano (MD, 27 februari 1857), G. F. Pop (MD, 17 juni 1861), A. C. van Woerden (CD, 3 juni 1865), A. W. H. Wirtz (MD, 4 mei 1882), W. P. Ruysch (MD, 22 juni 1886), P. C. Plugge (MD, 22 juni 1886), J. E. van der Meulen (CD, 22 juni 1886), K. W. van Gorkum (PharmD, 22 juni 1886), M. R. Timmerman (MD, 9 juli 1891), H. von Helmholtz (MD, 31 augustus 1891), A. von Kölliker (MD, 26 maart 1892), L. Pasteur (MD, 19 december 1892), G. Jelgersma (MD, 20 januari 1897) en W. H. Cox (MD, 20 januari 1897); en voor Groningen: L. Ph. J. Snabilié (CD, 8 december 1845), J. Hissink Janssen (CD, 24 mei 1850), W. Verschuier (CD, 24 mei 1850), J. K. van den Broek (CD, 21 mei 1852), A. Hannover (3 december 1852), L. F. Persille (MD, 20 juni 1859), K. Gobée (CD, 20 juni 1859), L. Lehmann (CD, 10 september 1864), J. Smith (MD, 10 september 1864) en R. Koch (MD, 6 mei 1884).

In veel dateringen zijn gemakkelijk de jubileumjaren van de desbetreffende universiteiten te herkennen. Buiten deze jaren kwam een eredocoraat nogal eens voor bij de benoeming van docenten. Vooral de vertegenwoordigers van de tweede geneeskundige stand, die door middel van een eredocoraat binnen het universitaire docentencorps werden getild (veelal met behulp van een graad als chirurgiae doctor!), vormen een interessante groep. Opmerkelijk is ook de late ere-promotie van Van der Meulen, docent verbandleer te Utrecht, die nog in 1886 de graad van chirurgiae doctor kreeg! Zeker ook

waar het de keuze van buitenlandse geleerden betreft zal het nodig zijn om op plaatselijk niveau na te gaan welke motieven er voor de eredocoraten zijn aangevoerd en welke persoonlijke relaties achter de voorstellen tot toekenning kunnen worden opgespoord. Ook voor dit thema geldt dat de 19e-eeuwse universiteitsgeschiedenis van Nederland tal van nauwelijks ontgonnen terreinen van onderzoek aanbiedt.

14) Zie M. J. van Lieburg, 'De ontwikkeling van het klinisch-diagnostisch laboratorium in Nederland tot omstreeks 1925', *Tijdschrift voor de Geschiedenis van de Geneeskunde, Natuurwetenschappen, etc.*, 9 (1986), in druk.

	1815	1820	1825	1830	1835	1840	1845	1850	1855	1860	1865	1870	1875	1880	1885	1890	1895	TOTAAL
LEIDEN																		
theologie	6	2	19	9	18	7	6	8	17	12	11	8	8	8	4	10	9	162
rechten	108	144	173	216	227	239	230	175	210	197	209	208	254	218	224	242	259	3533
geneeskunde	215	50	40	59	124	228	245	93	165	183	114	38	65	77	47	53	61	1857
wis- en natuurkunde	3	4	7	6	6	5	7	10	11	12	19	39	55	18	15	17	19	253
letteren	5	13	22	16	26	30	15	14	18	14	7	14	30	21	23	26	36	330
honoris causa	0	2	1	0	6	0	0	2	5	3	1	5	1	4	2	5	5	42
TOTAAL	337	215	262	306	407	509	503	302	426	421	361	312	413	346	315	353	389	6177
GRONINGEN																		
theologie	0	2	3	3	13	6	5	6	3	9	7	5	3	1	2	3	5	76
rechten	40	59	66	65	53	69	66	93	59	52	48	31	25	39	67	61	79	972
geneeskunde	35	38	34	28	65	150	91	67	74	59	70	23	22	23	24	12	11	826
wis- en natuurkunde	0	2	1	0	3	0	3	2	2	3	3	11	17	0	9	8	12	76
letteren	2	8	9	6	6	9	4	6	8	1	2	3	9	2	6	18	16	115
honoris causa	0	0	0	0	0	2	4	13	2	11	0	0	1	1	0	1	2	37
TOTAAL	77	109	113	102	140	236	173	187	148	135	130	73	77	66	108	103	125	2102
UTRECHT																		
theologie	5	5	11	4	4	5	5	7	25	16	10	14	16	5	7	7	9	155
rechten	16	69	118	70	102	127	108	137	137	111	137	95	102	93	66	80	123	1691
geneeskunde	27	23	40	41	82	91	75	73	84	96	85	54	44	22	35	28	27	927
wis- en natuurkunde	5	2	1	5	6	4	7	12	5	5	13	3	9	5	10	12	14	149
letteren	13	6	13	3	15	27	7	10	7	6	13	3	9	5	10	12	20	179
honoris causa	2	6	5	1	6	4	6	0	2	7	5	0	8	2	15	7	9	85
TOTAAL	68	111	188	124	215	258	208	239	260	241	265	188	196	139	138	146	202	3186
AMSTERDAM GU																		
theologie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	2	4	3	10
rechten	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	50	81	112	391
geneeskunde	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	35	39	30	161
wis- en natuurkunde	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	10	14	17	60
letteren	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	5	6	8	35
honoris causa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0	0	0	2
TOTAAL	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	102	144	170	659
AMSTERDAM VU																		
theologie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	2	3	5
rechten	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	2	6
geneeskunde	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	2	0	2
letteren	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	6	5	13
TOTAAL	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	6	5	13
TOTAAL																		
theologie	11	9	33	16	35	18	16	21	45	37	28	27	27	16	17	25	27	408
rechten	164	272	357	351	382	435	404	405	406	360	394	334	383	400	440	497	609	6593
geneeskunde	277	111	114	128	271	469	411	233	323	338	269	115	138	157	145	123	149	3771
wis- en natuurkunde	8	8	9	11	15	9	17	24	18	20	37	72	90	40	43	54	63	558
letteren	20	27	44	25	47	66	26	30	33	21	22	20	48	33	45	66	88	661
honoris causa	2	8	6	1	12	6	10	15	9	21	6	5	10	7	17	13	18	166
TOTAAL	482	435	563	532	762	1003	884	728	834	797	756	573	696	653	707	778	954	12.137

Tabel 1. Aantal promoties per faculteit in de periode 1815-1899.

De vijfjaarstotalen voor Leiden, Utrecht en Groningen zijn gebaseerd op de gegevens in de gedrukte alba promotorum; die voor de beide Amsterdamse universiteiten zijn ontleend aan de jaarboeken van deze instellingen.

	1815	1820	1825	1830	1835	1840	1845	1850	1855	1860	1865	1870	1875	1880	1885	1890	1895	TOTAAL
LEIDEN																		
geneeskunde	215	50	40	59	124	228	245	93	164	182	113	38	65	77	47	53	61	1854
MD	210	50	40	59	124	141	134	43	90	76	47	33	64	77	47	53	61	1349
CD	1	0	0	0	0	35	39	24	26	49	28	2	0	-	-	-	-	204
OD	4	0	0	0	0	52	72	26	48	57	38	3	1	-	-	-	-	301
farmacie	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	2	1	3+3
GRONINGEN																		
geneeskunde	35	38	34	28	65	149	91	67	74	59	70	23	22	23	24	12	11	825
MD	35	38	34	28	61	82	44	36	37	27	30	17	20	23	24	12	11	559
CD	0	0	0	0	1	15	7	4	3	7	8	4	2	-	-	-	-	51
OD	0	0	0	0	3	52	40	27	34	25	32	2	0	-	-	-	-	215
farmacie	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	2	1+5
UTRECHT																		
geneeskunde	27	23	39	41	82	91	75	73	84	96	85	54	44	22	35	28	27	926
MD	14	16	22	28	61	59	39	38	34	41	47	49	43	22	35	28	27	603
CD	6	3	10	8	6	9	15	13	20	21	14	2	1	-	-	-	-	128
OD	7	4	7	5	15	23	21	22	30	34	24	3	0	-	-	-	-	195
farmacie	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	4	5	1+10
AMSTERDAM GU																		
geneeskunde	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	35	39	30	161
MD	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	35	39	30	161
farmacie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	2	0	1	0+3
TOTAAL																		
geneeskunde	277	111	113	128	271	468	411	233	322	337	268	115	138	157	145	123	149	3766
MD	259	104	96	115	246	282	217	117	161	144	124	99	134	157	145	123	149	2672
CD	7	3	10	8	7	59	61	41	49	77	50	8	3	-	-	-	-	383
OD	11	4	7	5	18	127	133	75	112	116	94	8	1	-	-	-	-	711
farmacie	0	0	1	0	0	1	0	0	1	1	1	0	0	1	3	8	9	5+21

Tabel 2. Medische en farmaceutische promoties in de periode 1815-1899.

Vijfjaarstotalen, berekend op basis van de gegevens en bronnen van tabel 1. De promoties in de farmacie zijn hier voor de periode 1815-1877 afzonderlijk geteld, hetgeen een verschil oplevert met tabel 1.

PERIODE	LEIDEN		GRONINGEN		UTRECHT	
	CD	OD	CD	OD	CD	OD
1815-1819	6	23	3	18	0	1
1820-1824	2	18	0	23	0	0
1825-1829	0	6	1	19	0	0
1830-1834	2	3	5	22	1	0
1835-1839	11	23	9	39	0	1
1840-1844	2	8	0	1	0	0
1845-1849	2	1	0	4	0	0
1850-1854	3	3	0	0	0	0
1855-1859	2	2	1	0	0	1
1860-1864	2	2	0	0	1	1
1865-1869	1	0	0	0	0	0
TOTAAL	33	89	19	126	2	4

Tabel 3. Vijfjaarstotalen van de promoties die niet in de alba promotorum zijn terug te vinden.

Aantallen gebaseerd op een bewerking van de "Lijsten van erkende geneeskunst-oefenaren" (1818-1867).

1815	1820	1825	1830	1835	1840	1845	1850	1855	1860	1865	1870	1875	1880	1885	1890	1895	TOTAAL
1819	1824	1829	1834	1839	1844	1849	1854	1859	1864	1869	1874	1879	1884	1889	1894	1899	1815-99
LEIDEN																	
TOTAAL	337	215	262	306	407	509	503	302	426	421	361	312	413	346	315	353	389
CORRECTIE I	332	215	262	306	407	422	392	252	351	314	294	307	412	346	315	353	389
CORRECTIE II	366	235	268	311	441	519	506	308	430	425	362	312	413	346	315	353	389
GRONINGEN																	
TOTAAL	77	109	113	102	140	236	173	187	148	135	130	73	77	66	108	103	125
CORRECTIE I	77	109	113	102	136	168	126	156	111	103	90	67	75	66	108	103	125
CORRECTIE II	98	132	133	129	188	237	177	187	149	135	130	73	77	66	108	103	125
UTRECHT																	
TOTAAL	68	111	188	124	215	258	208	239	260	241	265	188	196	139	138	146	202
CORRECTIE I	55	104	170	111	194	226	172	204	210	186	227	183	195	139	138	146	202
CORRECTIE II	69	111	188	125	216	258	208	239	261	243	265	188	196	139	138	146	202
AMSTERDAM GU																	
TOTAAL	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	102	144	170
CORRECTIE I	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	102	144	170
CORRECTIE II	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	102	144	170
AMSTERDAM VU																	
TOTAAL	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	6	5
CORRECTIE I	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	6	5
CORRECTIE II	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	6	5
ALLE UNIVERSITEITEN																	
TOTAAL	482	435	563	532	762	1003	884	728	834	797	756	573	696	653	707	778	954
CORRECTIE I	464	428	545	519	737	816	690	612	672	603	611	557	692	653	707	778	954
CORRECTIE II	533	478	589	565	845	1014	891	734	840	803	757	573	696	653	707	778	954
																	12.137
																	11.038
																	12.410

Tabel 4. Totaal aantal promoties per universiteit in de periode 1815-1899.

Het eerste totaalcijfer is overgenomen uit tabel 1. Het tweede totaalcijfer betreft een correctie op grond van tabel 2, door weglating van de graden van chirurgiae en artis obstetriciae doctor. Het derde totaalcijfer is aangevuld met de gegevens van tabel 3 en betreft dus alle medische graden.

COMBINATIE	JAREN	L-L			G-G			U-U			L-U			L-G			G-L			G-U			U-L			U-G		
		I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III			
MD-OD	0		10	3		11	13	12	5	3	8	9	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	1		28	15	51	25	18	7	10	10	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	2		10	1	1	9	8	1	4	2	4	2	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	3-4		5	1	1	6	2	6	1	6	0	1	6	0	1	0	0	1	0	0	0	2	1	0	0	0		
	5-9		4	1	1	0	2	2	2	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0			
	=10		1	2	0	4	2	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	Totaal	58	23	29	78	55	28	23	24	27	1	1	3	1	2	1	1	0	0	0	2	1	0	0	0			
MD-CD	0		2	0	2	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	1		3	1	2	1	0	0	2	3	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	2		1	3	1	0	0	0	0	3	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	3-4		4	1	2	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	5-9		1	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	=10		2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	Totaal	13	6	7	1	0	0	3	5	9	0	2	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0			
MD(-CD)- OD	0		10	14	24	8	2	7	3	7	10	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	1		39	18	23	8	3	7	13	10	9	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	2		9	6	0	1	1	7	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1			
	3-4		2	2	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	5-9		3	3	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	=10		2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	Totaal	59	43	54	17	7	15	24	19	20	2	2	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1		
MD-CD (-OD)	0		1	5	14	0	0	0	1	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	1		30	15	25	8	1	4	8	7	12	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	2		13	12	9	3	1	4	9	7	4	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0			
	3-4		6	4	4	3	1	1	4	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	5-9		8	7	1	3	3	2	4	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1			
	=10		0	0	0	0	1	3	2	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	Totaal	58	43	53	17	7	14	24	19	20	3	3	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1		
CD-OD/ OD-CD	0		32	19	26	3	1	2	11	8	8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	1		16	11	18	8	0	3	6	6	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	2		2	3	2	2	1	5	3	5	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	3-4		2	3	2	4	1	0	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	5-9		3	3	0	0	3	2	2	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	=10		0	0	0	0	0	0	3	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	Totaal	23	20	22	14	5	13	15	12	12	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1			
CD-OD	1		1	1	5	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	2		0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	3-4		0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	5-9		1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	=10		1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	Totaal	3	3	5	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		

Tabel 5. Combinatie van de graden van medicinae, chirurgiae en artis obstetriciae

Tabel 5. Combinatie van de graden van medicinae, chirurgiae en artis obstetriciae doctor (1840-1869).

Het interval tussen twee graden is uitgedrukt in het aantal jaren. De indeling in perioden (I=1840-1849, II=1850-1859 en III=1860-1869) is op grond van het jaar van promotie tot medicinae doctor. G=Groningen, L=Leiden en U=Utrecht.

MND	70-74	75-79	80-84	85-89	90-94	95-99	TOTAAL
<u>Artsexamen voorafgaande aan de promotie</u>							
+60	0	10	2	4	13	14	43
55-60	0	3	0	3	2	1	9
49-54	0	0	0	0	4	5	9
43-48	0	3	1	0	4	3	11
37-42	1	3	3	4	7	11	29
31-36	0	4	1	13	7	7	32
25-30	1	4	2	6	12	10	35
19-24	2	12	18	7	3	17	59
13-18	8	13	18	24	17	26	106
12	0	5	9	11	3	6	34
11	0	4	3	9	6	5	27
10	1	5	7	5	4	7	29
9	1	4	6	5	2	7	25
8	2	4	9	3	2	5	25
7	1	8	7	3	5	7	31
6	5	9	13	7	6	3	43
5	5	3	11	3	3	1	26
4	2	3	13	3	6	3	30
3	4	2	3	3	4	3	19
2	0	3	2	5	1	2	13
1	0	1	3	2	2	0	8
<u>Artsexamen gelijktijdig met de promotie</u>							
0	4	2	4	2	4	1	17
<u>Promotie voorafgaande aan het artsexamen</u>							
1	0	3	2	1	0	0	6
2	1	3	0	1	0	1	6
3	7	3	1	4	0	1	16
4	3	0	1	0	0	0	4
5	4	0	1	0	0	0	5
6	6	3	1	3	1	0	14
7	2	1	1	0	2	1	7
8	0	0	1	2	0	0	3
9	0	0	0	2	0	0	2
10	0	2	1	0	0	0	3
11	3	2	2	2	0	0	9
12	4	2	2	0	0	0	8
13-18	6	1	3	2	0	1	13
19-24	5	2	1	0	0	0	8
25-30	0	1	0	2	0	0	3
31-36	1	0	0	1	0	0	2
37-42	1	0	1	1	0	0	3
43-48	1	0	0	0	0	0	1
49-54	1	1	0	0	0	0	2
55-60	1	0	0	0	0	0	1
+60	1	1	1	0	0	0	3
TOTAAL	84	130	154	143	120	148	779

Tabel 6. Het verloop in tijd (aantal maanden) tussen de promotie tot medicinae doctor en het artsexamen, gedurende de periode 1870-1899.

HILDE DE RIDDER-SYMOENS & JACQUES PAQUET

BIBLIOGRAFISCH OVERZICHT
UNIVERSITEITSGESCHIEDENIS DER NEDERLANDEN
1985-1986

Om de inventarisatie van het lopend onderzoek over de universiteitsgeschiedenis en de lijst van de gepubliceerde bijdragen up to date te houden, doen we een beroep op uw medewerking. Gegevens over uw eigen lopend onderzoek, wijzigingen hieromtrent en bibliografische referenties zijn welkom bij H. de Ridder-Symoens op volgende adressen: Blandijnberg 2, B 9000 Gent, of VU, De Boelelaan 1105, 1081 HV Amsterdam, of C. Ridderikhoff, Prinses Marijkestraat 79, 1111 EJ Diemen.

ALGEMEEN

1. P.G. Bietenholz en Th.B. Deutscher (eds.), *Contemporaries of Erasmus. A Biographical Register of the Renaissance and Reformation. Vol. II: F-M* (Collected Works of Erasmus; Toronto U.P. 1985).
2. W. Brulez, *Cultuur en getal. Aspecten van de relatie economie-maatschappij-cultuur in Europa tussen 1400 en 1800* (Cahiers Sociale Geschiedenis 6; Amsterdam 1986).

Zie bespreking in B.A. 4.2 (1986) 46.

3. E. Cassee & J. Langezaal, 'Bolognese miniatuurkunst in Nederlands bezit', *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek* 36 (1985) 71-101.

Bundel gewijd aan middeleeuwse manuscripten; het betreft hier juridische mss. uit het universitair milieu.

4. R. Feenstra, "'Legum doctor", "legum professor" et "magister" comme termes pour désigner des juristes au moyen âge', *Terminologie de la vie intellectuelle au moyen âge*, red. O. Weijers (Den Haag 1986) 71-76.
5. R. Feenstra, *Le droit savant au moyen âge et sa vulgarisation* (Collected Studies Series: CS236; Variorum Reprints Londen 1986).

Onder deze herdrukken zijn er enkele met betrekking tot de universiteitsgeschiedenis.

6. W. Frijhoff, 'Hoger onderwijs als inzet van stedelijke naijver in de vroeg-moderne tijd', *Stedelijke naijver. De betekenis van interstedelijke con-*

flicten in de geschiedenis. Enige beschouwingen en case-studies, red. P.B.M. Blaas en J. van Herwaarden (Den Haag 1986) 82-127.

7. W. Frijhoff, 'Modèles éducatifs et circulation des hommes: les ambiguïtés du second Refuge', *La Révocation de l'Edit de Nantes et les Provinces-Unies 1685. Colloque international du Tricentenaire, Leyde 1-3 avril 1985* (Amsterdam & Maarssen 1986) 51-75.
8. W. Frijhoff, 'Universiteit en religie, Staat en Natie in de zestiende eeuw', *Staat en religie in de 15e en de 16e eeuw. Handelingen van het colloquium te Brussel van 9-12 okt. 1984*, red. W.P. Blockmans en H. van Nuffel (Brussel 1986) 121-142.

Hoofdzakelijk Nederlandse voorbeelden.

9. J. de Jong, 'Overdracht bij nieuwe kaders' en J.A.P. van Ginkel, 'Nieuwe kaders?', *Redes bij de opening van het academisch jaar 1986-1987 van de Rijksuniversiteit Utrecht* (Utrecht 1986) 5-27, 29-43.
10. *Schulen und Studium im sozialen Wandel des Hoben und Späten Mittelalters*, Hg. J. Fried (Vorträge und Forschungen XXX, herausgegeben vom Konstanzer Arbeitskreis für mittelalterliche Geschichte; Sigmaringen 1986).
Lijst van de bijdragen in B.A. 4.2 (1986) 47.
11. F. Soetermeer, 'Doctorshoed en doctorskus', *Nederlands Juristenblad* (1986) 380-381.
12. F. Soetermeer, 'The origin of MS. d'Ablaing 14 and the transmission of the Clementines to the Universities', *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 54 (1986) 101-112.

Betreft een ms. uit de UB te Leiden.

13. *Les universités européennes du XVIe au XVIIIe siècle. Histoire sociale des populations. Tome I: Bobème, Espagne, Etats italiens, pays germaniques, Pologne, Provinces-Unies, études rassemblées par D. Julia, J. Revel, R. Chartier* (Parijs 1986).

Lijst van de bijdragen in B.A. 4.2 (1986) 45.

14. O. Weijers, 'La spécificité du vocabulaire universitaire du XIIIe siècle', *Terminologie* (nr. 4) 35-41.

ALGEMEEN NEDERLANDEN

15. J. Art, 'Les "Rapports Triennaux sur l'Etat de l'enseignement supérieur": un arrière-fond pour des recherches ultérieures sur l'histoire des élites belges entre 1814 et 1914', *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* 17 (1986) 187-224.
16. H. Beukers, 'De wisseling der stof. De fysiologische scheikunde in Nederland tussen 1840 en 1870', *Kracht en Stof*, D. de Moulin (ed.) (Nijmegen 1985) 45-60.
17. J.A.H. Bots, 'De Noordbrabantse intelligentsia (1550-1750) nader beschouwd: sociale positie en culturele ontwikkeling', *Bewogen en Bewegen. Album Amicorum aangeboden aan Prof. Dr. H. F. J. M. van den Eerenbeemt*

- ter gelegenheid van het 25-jarig professoraat aan de KHT 1961-1986 (Tilburg 1986) 365-377.
18. P. L. Butzer et A. Schaffrath, 'Mathematics in Belgium from the Time of Charlemagne to the Seventeenth Century', *Bulletin de la Société Royale des Sciences de Liège* 55.1 (1986) 99-134.
 19. W. Ceyssens, 'Over Limburgse studiebeursstichtingen', *De Vlaamse Stam* 22.10 (1986) 427-430.
 20. A. Cohen, 'An Historical Overview of the State of Higher Education in the Netherlands', *European Journal of Education* 17.3 (1982) 271-281.
 21. A. Cohen, 'Das Universitätswesen in den Niederlanden um 1780 bis 1880', *Wegennetz europäischen Geistes-Wissenschaftszentren und geistige Wechselbeziehungen zwischen Mittel- und Südosteuropa vom Ende des 18. Jhs. bis zum Ersten Weltkrieg*, Hg. R. G. Plaschka und K. Mack (Schriftenreihe des österreichischen Ost- und Südosteuropa-Instituts VIII; Wenen 1983) 206-212.
 22. A. Cohen, 'Is een universiteit meer dan de som der delen?', *Wijsgerig Perspectief* 26 (1985/86) 123-127.
 23. A. Despy-Meyer, 'Les étudiantes dans les universités belges de 1880 à 1941', *Perspectives universitaires* 3.1-2 (1986) 17-49.
 24. G. Devos, 'Bijdrage tot het technisch onderwijs in de Oostenrijkse Nederlanden: de hydrografische school', *Cultuurgeschiedenis in de Nederlanden van de Renaissance naar de Romantiek. Liber Amicorum J. Andriessen s.j., A. Keersmaekers, P. Lenders s.j.*, (Leuven/Amersfoort 1986) 167-178.
 25. W. Frijhoff, 'Université et marché de l'emploi dans la République des Provinces-Unies', *Les universités européennes* (nr. 13) 205-243.
 26. M. Groen, *Het wetenschappelijk onderwijs in Nederland van 1815-1980. Een onderwijskundig overzicht. Deel 7: Wis- en natuurkunde* (Eindhoven 1986).
 27. M. Groen, *Het wetenschappelijk onderwijs in Nederland van 1815-1980. Een onderwijskundig overzicht. Deel 8: Letteren* (Eindhoven 1986).
 28. R. Guarnieri, 'Ricordo di Romano Guarnieri', *Incontri* (NS) 1.2 (1985/86) 58-67.
R.G. (1883-1955) was professor in de Italiaanse taal en literatuur aan meerdere Nederlandse universiteiten.
 29. C. Heesakkers en K. Thomassen, 'Inventarisatie van Alba Amicorum uit de Nederlanden voor 1800', *Batavia Academica* 4.2 (1986) 38-42.
 30. J. van Meensel, *Berkven. 100 jaar. Vlaamse studentenbeweging. 50 jaar Katholieke Vlaamse Berkvenbond. 25 jaar Oud-Berkvenbond te Geel* (Geel 1986).
 31. A. S. C. A. Muijen, 'Orientatie: Salomons huis als fakkel van de vooruitgang', *Wijsgerig Perspectief* 26 (1985/86) 133-136.
Handelt over de wetenschappelijke revolutie aan de Noordnederlandse universiteiten.
 32. V. van Renterghem, 'De Brugse seminaristen (1817-1914)', *De Leiegouw* 28 (1986) 427-434.

33. H. de Ridder-Symoens, 'Possibilités de carrière et de mobilité sociale des intellectuels-universitaires au moyen âge', *Medieval Lives and the Historian. Studies in Medieval Prosopography. Proceedings of the First Interdisciplinary Conference on Medieval Prosopography Held at Bielefeld, 3-5 December 1982* (Kalamazoo 1986) 343-357.

De voorbeelden hebben betrekking op de Nederlanden.

34. J. Roelevink, "'Gepromoveerde ezels". Enkele kanttekeningen bij de origine en de originaliteit van dissertaties en disputaties', *Batavia Academica* 4.2 (1986) 25-37.
35. C. Schavemaker, 'Bijna twee eeuwen grondwettelijke staatszorg voor de universiteit', *Wijsgerig Perspectief* 26 (1985/86) 128-133.
36. J. Sperna Weiland, 'Een zelfbewuste universiteit. Over autonomie en maatschappelijke verantwoordelijkheid', *Wijsgerig Perspectief* 26 (1985/86) 117-123.
37. F. Stevens, 'Het rechtsonderwijs in België in de 19de eeuw', *Handelingen van het IXe Nederlands-Belgisch congres - Rondom Feenstra-2 nov. 1985* (Leiden 1986) 57-70.
38. P. Vandermeersch, 'Universiteit en Maatschappij. Bronnen, methode en resultaten van een onderzoek naar de studie en levensloop van Brugse academici', *De Leiegouw* 28 (1986) 401-410.
- 38bis. L. Vos, 'De nieuwe studentenbeweging. Welvaart en mentaliteit in de jaren zestig', *Bewogen en Bewegen* (nr. 17) 393-409.
39. S. IJsseling, 'Filosofie in de moderne universiteit. Centraal punt en randverschijnsel', *Wijsgerig Perspectief* 26 (1985/86) 111-117.

Historisch overzicht.

AMSTERDAM

40. M. Keyser, 'Het intekenboek van Benjamin Bosma. Natuurwetenschappelijk en wijsgerig onderwijs te Amsterdam, 1752-1790. Een verkenning', *Jaarverslagen van het Koninklijk Genootschap* 124-127 (1981-1985) 65-77.
Interessant in verband met het hoger onderwijs buiten de universiteiten, namelijk de private colleges.

BRUSSEL

41. A. Despy-Meyer, 'L'institut géographique de l'Université nouvelle', *Colloque Elisée Reclus. Revue belge de géographie* 110 (1986) 53-70.

DOWAAI

42. H. de Ridder-Symoens, 'De universiteiten van Dowaai en Rijsel, centra van cultuur in de Franse Nederlanden', *De Franse Nederlanden - Les Pays-Bas Français* 11 (1986) 11-30.

FRANEKER

43. M. Ahsmann, 'De juridische faculteit te Franeker 1585-1635. Een studie over de professoren en hun onderwijs met lijsten van verdedigde disputaties', *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 54 (1986) 3-72.
44. J. van den Berg, 'Theologiebeoefening te Franeker en te Leiden in de achttiende eeuw', *It Beaken* (nr. 51) 47.4 (1985) 181-194.
45. K. van Berkel, 'Het onderwijs in de wiskunde in Franeker in historisch perspectief', *It Beaken* (nr. 51) 47.4 (1985) 214-235.
46. R. van den Driesche, 'Schweizer Theologiestudenten in Franeker (1585-1650)', *Zwingliana* 17.1 (1986) 48-61.
47. M.H.H. Engels, 'Viermaal Schotanus aan Saeckma', *Gens Schotana* 12 (1985) 360-377.
48. M.H.H. Engels, *Franeker folianten. Frieslands Universiteitsbibliotheek 1585-1713* (Museum 't Coopmanshûs; Franeker 1985).
49. W. Frijhoff, 'De Franeker akademie tussen bloei en ondergang', *It Beaken* (nr. 51) 47.4 (1985) 152-168.
50. J. Helderman, 'Jablonski en Te Water. Twee theologen uit de tijd van de Verlichting', *Phoenix* 30 (1984) 54-62.
51. G.Th. Jensma (red.), *Betinking 400 jier stifting universiteit yn Frjentsjer. Lezingen balden op it kongres fan 28 septimber 1985 yn Frjentsjer*, Thema-nummer van *It Beaken*. *Tydskrift fan de Fryske Akademy* 47.4 (1985) 149-237.
52. G.Th. Jensma, 'Twee adviseurs, een stadhouder en een koning. Over de benoeming van William Ames tot hoogleraar in de theologie te Franeker, 1622', *De Vrije Fries* 66 (1986) 59-70.
53. S. Ladanyi, 'Ungarische Studenten an der Universität Franeker', *It Beaken* (nr. 51) 47.4 (1985) 195-199.
54. A.M. Luyendijk-Elshout, 'De wonderbaarlijke wereld van Wyer Willem Muys, hoogleraar in de wis- en geneeskunde aan de Franeker Academie van 1709-1744', *It Beaken* (nr. 51) 47.4 (1985) 200-213.
55. O. Schutte, 'Alba van studenten aan de Academie te Franeker', *De Nederlandse Leeuw* 103.9 (1986) 339-352.
56. T.J. Veen, 'Disputationes Huberianae. Beschouwingen over de samenhang van onderwijs en onderzoek in het wetenschappelijk werk van Ulrik Huber (1636-1694) in verband met een schatting van het aantal door hem gepresideerde oefendisputaties (samenvatting)', *It Beaken* (nr. 51) 47.4 (1985) 236-237.
57. J. Visser, *Album Collegii studiosorum ex gymnasio Leovardiensi (1626-1668)* (Franeker 1985).
Studenten te Franeker uit Leeuwarden.
58. E.H. Waterbolk, 'Heeft de hogeschool te Franeker een stamboom?', *It Beaken* (nr. 51) 47.4 (1985) 169-180.

GENT

59. *150 jaar ingenieursopleiding aan de Rijksuniversiteit Gent (1835-1985)* (Gent 1986).
60. *Het Pand* (Gent 1986).
Oud Dominicanerklooster, thans cultureel centrum van de RU Gent; geschiedenis van 1201 tot 1986.
61. V. van Renterghem, *Het belang van Gent voor de universiteits- en studie-keuze van de Brugse studenten (1817-1914)* (Uit het Verleden van de R.U.G. 23; Gent 1986).
62. A.M. Simon-Van der Meersch, 'De ingenieursopleiding aan de R.U.G. In dienst van Staat en Industrie (1835-1890)', *150 jaar ingenieursopleiding* (nr. 59) 17-62.
63. L. Soete, *De rol van de Gentse universiteit in de afschaffing van de "Ecole Normale des Sciences" (1870-1890)* (Uit het Verleden van de R.U.G. 22; Gent 1986).

GRONINGEN

64. *Acht Groningse juristen en hun Genootschap. 225 jaren "Pro Excolendo Iure Patrio"*, samenstelling G. Overdiep (Groningen 1986).
65. J. P. W. Lehr, 'De Groninger academiebibliotheek en haar historische boeken (1615-1619)', *Groniek* 19 (1985) 1-12.

HARDERWIJK

66. D.A. Wittop Koning, *Harderwijker Boekdrukkers* (Bibliotheca Bibliographica Neerlandica XIX; Nieuwkoop 1985).
Relatie met de universiteit.

LEIDEN

67. H. Beukens, 'Aan bed geleerd. 350 jaar medisch klinisch onderwijs [te Leiden]', *Vouwblad de Lakenhal* (Leiden, juli 1986).
Tentoonstelling in het Stedelijk Museum te Leiden 12-7 tot 7-9-1986.
68. P. A. M. Geurts, '"Teneamus confessionem". Nieuwe gegevens omtrent de eerste katholieke studentenvereniging in Nederland', *Archief voor de Geschiedenis van de Katholieke Kerk in Nederland* 28 (1986) 14-22.
Gesticht in 1874.
69. M. J. van Lieburg en F. A. van Lieburg, *Album Promotorum van de Rijksuniversiteit Leiden 1813-1900* (Medisch Encyclopedisch Instituut VUA/ Sectie Medische Geschiedenis EUR; Amsterdam/Rotterdam 1985).
70. A.M. Luyendijk-Elshout, 'The Beginning of the University of Leiden', *Koroth* 33.8 (1985) 101-111.
71. P. Th. van Rooden, *Constantijn l'Empereur (1591-1648), professor Hebreuws en theologie te Leiden. Theologie, bijbelwetenschap en Rabbinse studien in de zeventiende eeuw* (Leiden 1985).

72. *Vrijheid en verdraagzaamheid. Het seminarium der Remonstranten driehonderdvijftig jaar 1634-1984*. (Catalogus bij de tentoonstelling gehouden van 26 okt. tot 30 nov. in het Academisch Historisch Museum te Leiden; Leiden 1984).

LEUVEN - LOUVAIN - LA-NEUVE

73. U. Baldini & G. V. Coyne, 'The Louvain Lectures (*Lectiones Lovanienses*) of Bellarmine and the Autograph Copy of His 1616 Declaration of Galileiani', *Studi Galileiani*, ed. G. V. Coyne 1.2 (1984) 1-48.
74. L. Collin, 'Maurice De Baets en het Hoger Instituut voor Filosofie te Leuven', *Collationes* 16 (1986) 429-467.
Leefde van 1863 tot 1931.
75. R. Crahay, 'Les censeurs louvanistes d'Erasmus', *D'Erasmus à Campanella. Textes de Roland Crahay* (Problèmes d'Histoire du Christianisme 15; Brussel 1985) 14-39.
Herdruckt uit *Scrinium Erasmianum* (Leiden 1969) 221-249.
76. M. Debiève & A. Bruylants, *Figures de professeurs de pharmacie à l'Université de Louvain* (Louvain - La-Neuve 1986).
Betreft Jean-Baptiste van Mons (1765-1842), Gustave Bruylants (1850-1925), Fernand Ranwez (1866-1925).
77. A. G. Debus, 'The Role of Chemistry in the Scientific Revolution. Catholic University of Louvain: 14 November 1985', *LIAS* 13.1 (1986) 139-150.
78. Y. Delannoy, 'Des finances de la ville d'Enghien au milieu du XVIe siècle, du gouverneur Charles de Carondelet et de sa fondation au profit du Collège de Standonck', *Annales du cercle archéologique d'Enghien* 21.2 (1984) 305-322.
79. L. Duerlo, 'Een Leuven studentenwapenboek', *Ex Officina* 3 (1986) 66-73.
Uit de 18e eeuw.
80. *Erasmiana Lovaniensia. Catalogus van de Erasmustentoonstelling in de Centrale Bibliotheek te Leuven, nov.-dec. 1986*, red. C. Coppens, J. IJsewijn, J. Roegiers, G. Tournoy (Supplementa Humanistica Lovaniensia IV; Leuven 1986).
81. A. Etambala Zana, 'De Leuvense Alma Mater en Kongo: 1885-1914', *Onze Alma Mater* 40.3 (1986) 187-210.
82. A. Felix, 'Les débuts et les titulaires de la chaire de chimie à la Faculté de médecine de l'ancienne Université de Louvain', *Revue Belge de Philologie et d'Histoire* 64 (1986) 234-255.
Vanaf het einde der 17e eeuw.
83. J. de Mey en M. van Hoonacker, *Moeder Brugse (1885-1985)* (Eigen beheer; Brugge 1986).

Studentenclub van Brugse studenten te Leuven.

84. A. Otten, 'Laurens de Keizer en het College van de Duitse Orde te Leuven', *Gemerts Heem* 2 (1986) 37-46.
Gesticht 1621 of 1624.
85. J. Roegiers, 'Anima Academiae Bibliotheca. 350 jaar Centrale Bibliotheek', *Ex Officina* 3 (1986) 66-73.
86. J. Ruwet, 'Die Reform der Universität Löwen (1740-1780)', *Oesterreich im Europa der Aufklärung. Kontinuität und Zäsur in Europa zur Zeit Maria Theresias und Josephs II* (2 vol., Akademie der Wissenschaften; Wien 1985) 813-846.
87. M. Toye & L. van 'Steenkiste, "En kendet gij de Tewaers niet, dit liedje zal 't u leren..." (Kortrijk 1986).
Geschiedenis van de oudste Vlaamse studentenclub 'Moeder Kortrijkse' gesticht in het academiejaar 1884-1885. Kortrijkse studenten te Leuven.
88. R. C. Schwinges, *Deutsche Universitätsbesucher im 14. und 15. Jahrhundert. Studien zur Sozialgeschichte des alten Reiches* (Stuttgart 1986).
Over de universiteit Leuven, pp. 133-147.
89. M. A. Screech, 'Greek in the Collège Trilingue of Paris and the Collegium Trilingue at Louvain: a propos of professor O. Reverdin's lecture at the College de France', *Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance* 48.1 (1986) 85-90.
90. *De Universiteit te Leuven 1425-1985* (Leuven 1986).
Zie onder aankondiging van nieuwe boeken in dit nr.
91. P. A. Vandermeersch, 'The reconstruction of the Liber Quintus Intitulatum Universitatis Lovaniensis (1569-1616). Part Two: the Theologians 1579-1605', *LIAS* 13.1 (1986) 1-67.
92. G. Vanpaemel, 'Cartesianism in the Southern Netherlands: the Role of the Louvain Faculty of Arts', *Bulletin de la Société Royale des Sciences de Liège* 55 (1986) 221-230.
Handelingen van het Internationaal Colloquium "René-François de Sluse 1622-1685".
93. G. Vanpaemel, *Echo's van een wetenschappelijke revolutie. De mechanistische natuurwetenschap aan de Leuvense Artesfaculteit (1656-1797)* (Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Wetenschappen, jg. 48, nr. 173; Brussel 1986).
94. G. Vanpaemel, "'Terra autem in aeternum stat". Het kosmologiedebat te Leuven', *De Zeventiende Eeuw* 2.2 (1986) 101-117.
95. M. Verbeeck, 'De 18de-eeuwse aardewerkvondsten van het Van Dale-College te Leuven', *Brabantse Folklore* 249 (1986) 17-27.
Naar aanleiding van de restauratie opgegraven.
96. M. Verwilghen, 'L'enseignement du droit notarial à l'Université Catholique de Louvain de 1836 à 1986', *Le notariat en Roman Pays de Brabant et*

l'enseignement du notariat à l'Université Catholique de Louvain. Catalogue de l'exposition organisée à Louvain-la-Neuve du 13 au 28 mars 1986 (Brussel 1986) 149-175.

UTRECHT

97. G. C. J. J. van den Bergh, J. E. Spruit, M. van de Vrugt (red.), *Rechtsgeleerd Utrecht; Levensschetsen van elf hoogleraren uit driehonderdvijftig jaar Faculteit der rechtsgeleerdheid in Utrecht* (Stichtse Historische reeks 11; Zutphen 1986).
Zie voor de namen van de hoogleraren en van de auteurs:
B.A. 4.2 (1986) 45.
98. H. M. Blankenberg, C. R. Ten Kate, J. W. Steketee e.a., *Het Utrechts Studenten Corps 1936-1986* (Utrecht 1986).
99. *Bouwen voor Utrechts Universiteit. Architectuur en stedenbouw binnen de stad* (Utrecht 1985).
100. H. W. von der Dunk, W. P. Heere & A. W. Reinink (red.), *Tussen ivoren toren en grootbedrijf. De Utrechtse Universiteit 1936-1986* (Maarssen 1986).
101. D. Grosheide, A. D. A. Monna, P. N. G. Pesch, *Vier eeuwen universiteitsbibliotheek Utrecht. Deel I: De eerste drie eeuwen* (Utrecht 1986).
102. P. van Hees, 'Een opzienbarende rede. De toespraak van de rector magnificus prof. dr. C. W. Vollgraff ter gelegenheid van het driehonderdjarig bestaan van de Utrechtse Universiteit op 23 juni 1936 in de Domkerk', *Jaarboek Oud-Utrecht* (1986) 114-137.
103. J. Roelevink, *Gedicteerd Verleden. Het onderwijs in de algemene geschiedenis aan de Universiteit te Utrecht, 1735-1839* (Diss. VU Amsterdam; Maarssen 1986).
104. J. Roelevink, 'Historia Gentium. Ph. W. van Heusde and the Teaching of History at the University of Utrecht in the First Decade of the XIXth Century', *LIAS* 13.1 (1986) 123-138.
105. J. A. Schuur, 'Bouwen voor Utrechts Universiteit. Tentoonstelling en boek ter gelegenheid van het 350-jarig bestaan', *Maandblad Oud-Utrecht* 59.1 (1986) 7-8.
106. J. E. A. L. Struick e.a., *Goede Buur of Verre Vriend. De relatie tussen de Universiteit en de stad Utrecht* (Utrecht 1986).

NEDERLANDERS EN HET BUITENLAND

107. H. Beukers, 'Pompe to kindai igaku kyoiku no akebo no (Pompe van Meerdervoort and the introduction of Western medical education in Japan)', *The Journal of Clinical Science* 21.6 (1985) 805-810.
108. C. L. Heesakkers, 'Nederlandse studenten stichten een bibliotheek in Frankrijk', *Boek, Bibliotheek en geesteswetenschappen. Opstellen door vrienden en collega's van dr. Reedijk geschreven ter gelegenheid van zijn aftreden als bibliothecaris van de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage* (Hilversum 1986) 137-150.

109. S. Ishida, H. Beukers, 'The Influence of the Trainig College for Military Surgeons in Utrecht on the Medical Schools in Japan', *Nibon Ishigaku Zasshi* 31 (1985) 33-34.
110. G. A. Lindeboom, 'Boerhaave's Einfluss in den deutschen Staaten', *Deutsch-Niederländische Beziehungen in der Medizin des 17. Jahrhunderts. Vorträge des Deutsch-Niederländischen Medizinhistorikertreffens 1982* (Nieuwe Nederlandse Bijdragen tot de Geschiedenis der Geneeskunde en der Natuurwetenschappen 14; Amsterdam 1985) 30-41.
111. A. M. Luyendijk-Elshout, "'Les beaux esprits se rencontrent". Petrus Camper und Samuel Thomas Soemmering', *Samuel Thomas Soemmering und die Gelehrten der Goethezeit*, G. Mann, F. Dumont (eds.) (Stuttgart/New York 1985) 57-72.
112. E. G. R. Ossieur, 'Promoti uit de Zuidelijke Nederlanden en het Prinsbisdom Luik aan de Noordnederlandse Universiteiten', *De Vlaamse Stam* 22 (1986) 317-335.
113. C. M. Ridderikhoff, 'De Germaanse natie en het onderwijs aan de universiteit van Orleans in de 16de eeuw', *Rondom Feenstra* (nr. 37) 47-56.
114. H. de Ridder-Symoens, 'Enkele gegevens over Joos Balbiaens universitaire studies', *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent* 40 (1986) 97-100.
Aansluitend bij W. L. Braekman, 'Joos Balbiaen, alchemist en legerkapitein tijdens de Gentse Calvinistische Republiek', *ibid.* 85-95.
115. K. Spading, 'Niederländer an der Greifswalder Universität. Ein Beitrag zur Geschichte der geistig-kulturellen Beziehungen in der Zeit der Hanse', *Autonomie, Wirtschaft und Kultur der Hansestädte*, K. Fritze, E. Müller-Mertens, W. Stark (Hgs.) (Hänsische Studien VI; Weimar 1984) 190-204.
116. P. Trio, 'A Medieval Students Confraternity at Ypres: The Notre Dame Confraternity of Paris Students', *History of Universities* 5 (1985) 15-54.

AANKONDIGING VAN BOEKEN

J. Roelevink, *Gedictieerd Verleden: Het onderwijs in de algemene geschiedenis aan de universiteit te Utrecht, 1737-1839*, Amsterdam/Maarssen 1986 (in: *Studies van het Instituut voor Intellectuele Betrekkingen tussen de Westeuropese landen in de Nieuwe Tijd*, Nijmegen, no. 14), 378 blz., incl. summary, bronnen en literatuur en index. Ook verschenen als dissertatie VU Amsterdam 1986; promotores: prof. dr. A. Th. van Deursen en prof. dr. J. A. H. G. M. Bots.

De vorige aflevering van *Batavia Academica* bevatte een advertentie waarin dit proefschrift werd aangeprezen als 'de eerste monografie over het geschiedenisonderwijs aan een Nederlandse universiteit in de achttiende en de vroege negentiende eeuw waarin dit onderwijs wordt geplaatst in zijn maatschappelijke, universitaire en culturele context'. In werkelijkheid zal deze monografie niet lang alleen staan. Mev. dr. Roelevink heeft al aangekondigd dat zij in een vervolgdeel de door haar bestudeerde professoren Wesseling, Reitz, Van Goens, Saxe en Van Heusde nog eens uit de Utrechtse collegezalen wil halen om hen te plaatsen in het wetenschappelijke, politieke en kerkelijke leven van hun tijd.

In het deel dat nu verschenen is, valt de sfeer van de Utrechtse collegezalen wel degelijk te proeven. Alles wat zich binnen deze heilige ruimten heeft afgespeeld, wordt in *Gedictieerd Verleden* behandeld. Om te beginnen, de algemene aspecten, zoals de veranderingen in het universitaire bestel (men denke aan het KB van 1815), de overgang van oude naar nieuwe vormen van onderwijs, de benoemingen en de taakverdelingen (hoofdstukken I-V). Op deze stevige basis kan tenslotte in de hoofdstukken zes en zeven het bouwwerk van het Utrechtse geschiedenisonderwijs opgetrokken worden. De studie wordt gecompleteerd door een lijst van geraadpleegde collegedictaten: niet minder dan 166 items heeft de schrijfster kunnen traceren!

G. Vanpaemel, *Echo's van een wetenschappelijke revolutie. De mechanistische natuurwetenschap aan de Leuvense artesfaculteit (1650-1797). Verbandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Wetenschappen*, jaargang 48, 1986, no. 173.

In de historiografie met betrekking tot de wetenschappelijke revolutie werd de universiteit lange tijd stiefmoederlijk behandeld. Uit recente studies blijkt echter dat de nieuwe stromingen in de 17e-eeuwse wetenschap ook deze hogescholen niet onberoerd hebben gelaten.

Dr. Vanpaemel onderzoekt in deze studie de houding van de Leuvense artesfaculteit ten opzichte van de 'nieuwe' wetenschap. Deze faculteit kan zeker niet 'revolutionair' genoemd worden. Toch stond ze in de 17e en de 18e eeuw niet zomaar afzijdig.

De themata die in de studie aan bod komen: de organisatie van het onderwijs, het natuurwetenschappelijk curriculum (scholastiek en cartesians), de wereldbeelden, kosmologische leerstelsels, het onderwijs in de wiskunde, Isaac Newton, de experimentele fysica.

De Universiteit te Leuven 1425-1985 (Fasti Academici 1; Leuven U. P. 1986).

Onlangs werd gestart met een reeks publicaties over de geschiedenis van de Leuvense universiteit onder de reekstitel *Fasti Academici*. Het eerste nummer is de heruitgave van de in 1976 verschenen feestuitgave *De Universiteit te Leuven 1425-1975*. Deze paperbackuitgave bevat aanvullingen bij de vorige editie en een nieuw hoofdstuk over de Nederlandstalige universiteit van 1966 tot 1985, geschreven door E. Lamberts. Geïllustreerd. 800 BF.

Histoire des Universités en France, sous la direction de J. Verger (Bibliothèque historique privat; Parijs 1987).

Chronologische en thematische benadering, met accent op institutionele, onderwijsinhoudelijke en sociale aspecten. 1 vol., 432 pp., 140 ff. Auteurs: J. Verger, C. Vulliez, D. Julia, L. Brockliss, V. Karady, J.-C. Passeron.

M. Groen, *Het wetenschappelijk onderwijs in Nederland van 1815 tot 1980. Een onderwijskundig overzicht. I: Wetgeving. Civiel effect. Godgeleerdheid. Rechtsgeleerdheid. Indologie. Geneeskunde*. [Uitgave in eigen beheer, 1987] IX en 397 blz., ISBN 90 9001482 9. Te bestellen door storting van fl. 41,50 op postrekening 584946 t.n.v. M. Groen te Nuenen.

In deze uitgave zijn, opnieuw in een herziene versie, vier van de zes eerder door de auteur in de reeks EUT-Reports van de Technische Universiteit Eindhoven uitgegeven overzichten herdrukt, in een handzamer formaat. Het ligt in de bedoeling de twee overige rapporten (wis- en natuurkunde en letteren) te zamen met de nog te verschijnen delen over de technische wetenschappen, de landbouwwetenschappen en de sociale wetenschappen als tweede deel te doen verschijnen. De rapporten geven met name inzicht in de ontwikkeling van de curricula, de wetgeving over examens, graden, titels en bevoegdheden, en een aantal para-universitaire ontwikkelingen op het gebied van het wetenschappelijk onderwijs.

VERHUISBERICHT

Met ingang van 15 december 1986 is mevr. drs. E. Kegel-Brinkgreve verhuisd, haar nieuwe adres luidt: De Rouge 11, 1852 XA Heiloo, tel. 072-336901.

Per 1 mei 1987 is het nieuwe adres (tevens postadres) van het Universiteitsmuseum Groningen: Zwanestraat 33, 9712 CK Groningen, tel. 050-635562. Het museum is weer geopend voor het publiek vanaf 24 september 1987.

MEDEDELINGEN

Het instituut voor Geschiedenis der Geneeskunde van de Katholieke Universiteit te Nijmegen stelt zich voor op zaterdag 26 september 1987 een eendaags, landelijk symposium te houden over:

De plaats van 's-Rijkskweekschool voor Militaire Geneeskundigen
te Utrecht (1822-1865)
in de medische opleiding in Nederland

De Rijkskweekschool voor Militaire Geneeskundigen die van 1822 tot 1865 in Utrecht gevestigd is geweest, neemt in de geschiedenis van het medisch onderwijs in ons land een bijzondere plaats in. Op te vatten als een vorm van 'hoger beroepsonderwijs' onderscheidde zij zich gunstig van de medische faculteiten door de grote plaats die in het curriculum werd toegekend aan praktische oefening waartoe het grote militaire hospitaal ruimschoots gelegenheid bood. Het valt echter op, dat ook aan de medische basisvakken ruim aandacht werd besteed. De school beschikte over een voortreffelijk docentencorps waaruit verscheidene hoogleraren van de medische faculteiten zijn voortgekomen en over onderwijsvoorzieningen, die de verwachting wekken dat het onderwijs er op hoog peil heeft gestaan. De vraagstellingen die in het bijzonder aan de orde zullen komen, betreffen de voorgeschiedenis, de overwegingen die geleid hebben tot het in het leven roepen en weer afschaffen van deze medische beroepsopleiding, inhoudelijke aspecten van het onderwijs, wisselwerking tussen de eerste en de tweede geneeskundige stand, eventuele bijdrage tot het verschuiven van het medische denken in de richting van het wetenschappelijk materialisme dat ook in Nederland zich aan het voltrekken was, de invloed op de geneeskunde in de koloniën en in Japan.

Dit symposium zal plaatsvinden te Nijmegen, deelnemingskosten bedragen fl. 100,— per persoon, inclusief lunch en een verslagboek met de integrale teksten van de voordrachten. Voor nadere bijzonderheden, aanmeldingsformulieren etc. wende men zich tot het secretariaat van het Instituut voor Geschiedenis der Geneeskunde, Geert Grooteplein Noord 9, Postbus 9101, 6500 HB Nijmegen, tel. 080-513359. Sluitingsdatum inschrijving: 1 juni 1987.